

А.А. Касымжанова, С.Т. Бапаева

«Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: anara3008@mail.ru, saya_bapaeva@mail.ru)

Белгісіздікке толеранттылықты зерттеу әдістемелерінің қазақ тіліне бейімделуі

Аңдатпа. Белгісіздік қоғамда ғылыми білімнің табиғатын, адам бейнесін және құндылықтарға қатысты өзін-өзі анықтауда туындайтын қиындықтарға себепші. Аталмыш мәселенің шешімі белгісіздікті болмыстың негізгі шарты ретінде тануға негізделген әлемнің экзистенциалды көрінісіне сәйкес анықталуы мүмкін. Белгісіздікті тану және оған толеранттылық таныту психологиялық кемелдену мен денсаулықтың шарты және белгісі.

Мақалада қазіргі заманғы әлемнің негізгі сипаттамаларының бірі ретінде белгісіздікке толеранттылық ұғымына талдау жасалынып, белгісіздікке толеранттылықты субъективті өзіндік есеп беру әдісімен тұрақты тұлғалық бітіс ретінде өлшеу үшін психометрикалық шкаланы құрастырып енгізуге әрекеттенген авторлардың қадамдары турасында сипаттама берілген.

Мақалада американдық ғалым, Д.Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық шкаласы» және С.Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» әдістемелерінің қазақ тіліне бейімделген нұсқасы берілген. Зерттеу жұмысының мақсаты – ағылшын және орыс тілінде қолданылатын психодиагностикалық әдістемелердің қазақша нұсқасын қалыптастыру, қазақ тіліндегі психодиагностикалық әдістердің қорын арттыруға үлес қосу. Зерттеу барысында белгісіздікке толеранттылықтың құрылымы талданып, сәйкес конструктілеріне сипаттама берілген. Д.Маклейннің белгісіздікке толеранттылық шкаласы және С.Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» әдістемесі қазақ тіліне аударылып, сенімділік деңгейі (Альфа Кронбах коэффициенті бойынша) SPSS бағдарламасымен дәлелденген психометрикалық сұрақнама арқылы қазақ тіліндегі психологиялық құралдар қатары толықтырылды. Аталған психодиагностикалық әдістемелерді қазақ тілді ғалымдар, психологтар, педагог-психологтар белгісіздікке толеранттықты зерттеу барысында қолдана алады.

Түйін сөздер: белгісіздік, белгісіздікке толеранттылық, сұрақнама, шкала сенімділік коэффициенті.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2023-143-2-169-185>

Кіріспе

Ақпараттық технологиялардың қауырт дамуы, ақпарат алмасудың қарқындылығы және адамдардың өзара әрекеттестігінің артуы, жаһандану қоғамның көз ілеспейтін жылдамдықпен өзгеруіне ұласуда.

XX ғасыр бойында белгісіздік реттелген механизм ретінде Декарт пен Ньютонның әлемінен В.Гейзенберттің қағидасы билік еткен әлемге дейін ғылыми көріністің бір бөлігіне айналды. Д.Леонтьевтің пікірінше, соңғы жылдары әлемнің берік, қуатты, болжалды, басқаруға икемді және детерминделген ұғым ретіндегі түсінігі біртіндеп басқаруға икемсіз, себептелмеген, болжалсыз, әртекті әлемнің түйсігіне алмасуда. Оның өзі адам бейнесінің өзгеруі, ғылым бейнесінің өзгеруі және құндылықтардың мәртебесінің өзгеруі сынды кем

дегенде негізгі үш аумақта көрініс беруде [1]. Ал оның басты ажырамас сипаттамасы – белгісіздік болмақ. Сонымен бірге қазіргі таңда әлемді жайлаған COVID-19 пандемия кезеңінің тұрақты белгісіздік жағдайларымен қосарлана жүреді десек қателеспегеніміз болар. Дәл қазіргі уақытта бүкіл әлемдегі адамдар жақын арада өз өмірінде нендей жағдайдың күтіп тұрғандығы туралы нақты айта алмауы мүмкін. Пандемия басталғалы сырқаттану, емдеу және оның алдын-алу әдістері, медицина мүмкіндіктері туралы сенімді ақпараттың жетіспеушілігі жағдайды күрделендіре түсуде, ал бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік желілерде әрдайым сенімді бола бермейтін көп ақпарат таратылады. Нәтижесінде, көптеген адамдар өз жұмысын жалғастыру мүмкіндігінің белгісіздігінен қорқыныш, үрей кешіруі әбден мүмкін.

Белгісіздік ұғымының өзі көптеген адамның әлем жайлы түсінігіне енбейді. Д.Канеман [2] мен Н.Талеб [3] адамдардың әлемнің көрінісін тым қарапайымдандырудың, оның ішінде белгісіздікті белгілі болу тұжырымына сәйкестендіруінің көптеген тетіктерін ашқан болатын.

Психологиялық әдебиетте белгісіздік мәселесі жете қарастырылғанымен, әртүрлі контекстінде қолданылған болатын. Белгісіздікке толеранттылық ұғымы алғаш рет 1951 жылы эмоционалды екі ұштылықтан бас тарту және танымдық белгісіздік жағдайларына төзбеушілік бірдей тұлғалық бітістің көрінісі деп болжаған Э.Френкель-Брунsvиктің (Frenkel-Brunswick) еңбектерінде сөз етілді. Өз кезегінде, бұндай болжам ашық, өзекті тұлға өзінің әлеуетін неғұрлым аша түсетін, яғни барынша белгілі жағдайларға ұмтылады деп тұжырымдайтын жалпы гуманистік тұжырымдамаларға ұласады. Соған сәйкес, қоршаған орта мен орын алған жағдайлардың ашықтығы мен белгісіздігіне деген төзімділік гуманистік ұстанымның жетілген, өзіндік кемелденген, жаңа тәжірибеге ашық тұлға ретінде сипаттамасына саяды. Белгісіздіктен аулақ болу, өз кезегінде, тұлғаның қарама-қарсы бағыттылығын сипаттайды [4].

Э.Френкель-Брунsvик атап өткен мінез-құлық диспозицияларының тізіміне қосымша, С. Бохнер (Bochner S.) белгісіздікке толеранттылықтың қосымша сипаттамалары ретінде авторитаризм, догматизм, ригидтік, жаңаға жабықтық, этникалық жалған сенімнің болуы, креативтіліктің төмендігі, мазасыздық, экстрапунитивті реакцияларға бейімділік, агрессивтілік сияқты тұлғалық бітістерді ұсынады.

Алайда, С. Бохнер «белгісіздікке толеранттылық» ұғымы әрбір нақты жағдайда жүзеге асырылатын процедуралар ескерілмесе мәнсіз екенін және Френкель-Брунsvик ұсынған белгісіздікке толеранттылықтың жалпы сипатының дәлелдейтін деректердің аздығы ол болжамның негізсіздігін әрі белгісіздікке толеранттылықты өлшеу үшін қол жетімді процедуралардың жеткіліксіздігін айшықтайды [5].

Белгісіздікке толеранттылықты субъективті өзіндік есеп беру әдісімен тұрақты тұлғалық бітіс ретінде өлшеу үшін бірқатар психометрикалық шкала құрастырылып, ұсынылған болатын. А.Фарнхэм мен Дж.Маркс (A. Furnham, J. Marks) психометрикалық тексерудің қажет кезеңдерін қамтыған белгісіздікке толеранттылықты өлшейтін негізгі сегіз сұрақнаманы қарастырады. А.Фарнхэм мен Дж. Маркс (A. Furnham, J. Marks) белгісіздікке толеранттылықтың заманауи қолдануға шолу жасай отырып, үлкен бестіктің жеке қасиеттеріне қатысты күрделі жағдайларға толеранттылық екінші немесе үшінші ретті фактор ретінде қарастырылуы керек деген болжамға келді, өйткені ол бес белгінің бүкіл аймағына жатады [6]. Ең алғаш рет П.О'Коннор (O'Connor, P.) психометрикалық тұрғыдан қанағаттанғысыз екені анықталған сегіз тұжырымнан құралған шкаланы құрастырып көреді [7]; 1950 жылға таяу жарияланбаған бірнеше әдістер құрастырылады. Белгісіздікке толеранттылықтың алғаш рет кеңінен танылған сұрақнамасын С.Баднер (Budner S.) ұсынады. С.Баднердің құрастырған сұрақнамасы сегіз тура және кері тұжырымнан құралды. Кейіннен ұсынылған сұрақнамалар С.Баднер шкаласының шектеулерін еңсеруге бағытталды [8]. 1970 жылы Э.Мак-Дональдпен (Mac Donald A.) толықтырылған [9] 1966 жылы жарияланған С.Райделл мен Е.Розеннің (Rydell, S. T., & Rosen, E.) шкаласы ішкі үйлесімдіктің жоғары дәрежесі мен ковергентті валидтылықты танытқанымен, оның

тармақтары біртекті болмай, бірнеше өлшемді қамтыды [10]. 1975 жылы жарияланған Р.Нортонның (Norton R.) сұрақнамасы 50 тармақтан құралып, белгісіздікке қатынасты өлшейтін 8 факторды қамтыды [11]. Ал бизнес пен менеджмент саласында белгісіздікке толеранттылық Дж. Лорш пен Дж.Морзенің (Lorsch, J. W., & Morse, J. J.) сұрақнамасының арқасында танымал болды [12].

Қазіргі заманғы шкалалар белгісіздікке толеранттықтың анағұрлым айқын анықтамаларына сүйенеді. Оның ішінен белгісіз стимулдарға қатынасты өлшейтін Д.Маклейннің (McLain D.L.) «Белгісіздікке толеранттылық» шкаласын [13] және жаңа, күрделі немесе қарама-қайшылықты жағдайларда белгісіздікке бейім тұлға қандай мінез-құлықты (жағдайдан бастарту және/немесе бағыну) көрсететінін айқындайтын С.Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» сауалнамасын [8] ерекше атап өтуге болады. Аталмыш сұрақнамалардың артықшылығы оның теориялық және және эмпирикалық негізделген құрылымымен және жоғары сенімділігімен анықталады.

Д. Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық шкаласы» Ресейде Д.А. Леонтьев, Е.Н. Осин, Е.Г. Луковицкая сынды ғалымдармен орыс тіліне беймделіп, белгісіздікке жалпы толеранттылықтың психометриялық көрсеткіштері мен факторлық құрылымына талдауға жасалады [14]. С. Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» әдістемесі орыс тілді нұсқасы Т. В.Корниловамен және М. А.Чумаковамен бейімделіп, сауалнаманың екі факторлық құрылымы анықталып, оның қанағаттанарлық деңгейдегі сенімділігі мен валидтылығы айқындалады [15].

Д. Маклейн белгісіздікке толеранттылықты индивидпен бейтанис, күрделі, өзгермелі немесе бірнеше түбегейлі әртүрлі түсіндірулерге мүмкіндік беретін стимулдарға (қабылдамаудан әуестікке дейін) реакциялардың спектрі ретінде анықтайды.

Д. Маклейннің сұрақнамасы респонденттер 7-балдық лайкерттік шкаланың көмегімен бағалауы тиіс 22 тармақтан құралып, «Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші», «Жаңалыққа қатынасы», «Күрделі міндеттерге қатынасы», «Белгісіз жағдаяттарға қатынас», «Белгісіздікті қалау», «Белгісіздікті қабылдау/бас тарту» сынды субшкалаларды айқындайды.

Сұрақнаманың түпнұсқасы американдық жоғары оқу орнының біріндегі 148 студенттің таңдауында жүргізіліп, жеткілікті дәрежедегі жоғары ішкі үйлесімдікті (альфа Кронбах коэффициенті 0,86) танытқан болатын.

Белгісіздікке деген көзқарас әдетте екі бағытта қарастырылады: белгісіздік жағдайларын қабылдау (оларды іздеу, оларда әрекет ету қабілеті) және белгісіздіктен аулақ болу (белгісіздік қорқынышы), айқындыққа ұмтылу; екінші аспект белгісіздікке айнаымалы интолеранттылыққа (ITN) бағытталған. Зерттеулерде жиі қолданылатын әдістемелік құралдардың бірі С. Баднердің (Budner, 1962) тек 13 тармақтан тұратын белгісіздікке толеранттылық/интолеранттылық шкаласы өте «үнемді» сұрақнамалардың қатарынан.

Зерттеу барысында С. Баднердің белгісіздікке толеранттылықтың/интолеранттылықтың 13 тармағы қолданылып, «Белгісіздікке интолеранттылық», «Белгісіздікке толеранттылық» сынды шкалаларды айқындайды (Баднер, 1962). Сыналушылардың жауаптары 1-ден (мүлдем келіспеймін) 7-ге дейін (толық келісемін) әр тұжырыммен келісімді балмен бағаланды. С. Баднер де өз зерттеуінде бірдей жеті балдық шкаланы қолданған болатын.

Аталмыш диагностикалық құралды эмпирикалық зерттеулерде қолданған кезде қызықты парадокс байқалады. С. Баднер жаңа, күрделі немесе қарама-қайшылықты жағдайларда белгісіздікке интолерантты тұлғаның ол жағдайдан бас тартуына және/немесе бағынуына байланысты таңдау жасауына қарай бағаланатын белгісіздікке интолеранттылық шкаласын ұсынған болатын. Алайда, қазіргі заманғы зерттеулерде аталмыш шкала көп жағдайларда белгісіздікке толеранттылықтың өлшемі ретінде қолданылып, кей сәттері күтпеген және түсіндіру қиын нәтижелерге әкеледі. Бұндай қарама-қайшылық белгісіздікке толеранттылық пен интолеранттылықтың С. Баднер тұрғысында ұсынылған белгісіздікке толеранттылық/интолеранттылықтың бір шкаланың екі жақты полюсі ретінде қарастырумен түсіндіріледі. Алайда, құрылымдық модельдеу

әдістерін қолдана отырып, белгісіздікке толеранттылықтың қазіргі заманғы зерттеулері белгісіздікке толеранттылық пен интолеранттылықты әртүрлі айнымалылар ретінде бағалауға, сондай-ақ оларды белгісіздік пен тәуекелді қабылдау және белгісіздікті қабылдау сияқты жасырын айнымалылардан ажыратуға мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістері

Аталмыш психодиагностикалық әдістеме 18-61 жас аралығындағы 327 респондентке жүргізіліп, 6 шкала бойынша нәтижелер алынды. Әлеуетті қатысушылар 2021 жылдың 11 тамыз бен 12 қазан аралығындағы онлайн-сауалнамаға жауап беру арқылы жинақталды. Зерттеуге жалпы алғанда Қазақстанның 327 тұрғыны, оның ішінде 84,40% әйелдер 15,60% ерлер (51 ер және 276 әйел) ерікті негізде қатысты. Респонденттердің 2,45% жас ерекшеліктерін көрсетпегені анықталды. Қатысушылардың жасы 14-тен 67 жасқа дейінгі жас шамасын құрады (орташа = 23.23, стандартты ауытқу (SD) = 10.45857). Респонденттердің жас бойынша бөлінуі: 12-17 жас шамасы – 45,14%; 18-25 жас шамасы-31,66%, 26-50 жас шамасы – 21,63%, 51-75 жас шамасы – 1,57% құрады.

Алынған ақпараттарды статистикалық өңдеуге арналған SPSS компьютерлік бағдарламасына жүктей отырып, Д. Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық шкаласының» α -Кронбах арқылы сенімділік деңгейі анықталып, ішкі үйлесімділігі дәлелденді.

Талқылау

Келесі қадамда Альфа Кронбах коэффициентінің көмегімен жалпы шкала бойынша ішкі сенімділік деңгейі анықталды. Өлшеу шкалаларының ішкі сәйкестігінің өлшемі α -Кронбах коэффициенті қолданылады. Оның диапазоны 0 мен 1 аралығында орналасқан. Егер коэффициент 1-ге жақын болса, әдістеменің ішкі сәйкестігі, сенімділігі жоғары болады. Альфа Кронбах көрсеткіші Д. Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық» және С. Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» әдістемелерінің толық нұсқасы бойынша анықталып, жалпы әдістемелердің сенімділік деңгейі өте жоғары екендігі ($\alpha = 0,895; 0,849$) анықталды. Сұрақнаманың әр тармағы бойынша сенімділік деңгейі анықталып, нәтижесі 1-кестеде беріліп отыр.

Кесте 1

Д. Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық» әдістемесінің әр тармағының жиынтық ұпайға қатынасы бойынша сенімділік деңгейінің статистикасы

Сұрақтар	Тармақты алып тастағанда орташа мәнін шкалалау	Пунктіні алып тастағанда дисперсиясын шкалалау	Тармақ пен жиынтық арасындағы түзетілген корреляция	Көптік корреляция коэффициентінің квадраты	Тармақты алып тастағандағы Альфа Кронбах мәні
1. Мен белгісіз жағдайларға шыдай алмаймын	93,5933	427,105	0,475	0,468	0,891
2. Мен үшін белгісіз жағдайларға жауап беру қиынға соғады	93,4100	428,169	0,454	0,509	0,891

3. Жаңа жағдайлар үйреншікті жағдайларға қарағанда қауіпті деп ойлаймын	93,6700	427,165	0,447	0,359	0,892
4. Мені әрқилы талқылауға болатын жағдайлар қызықтырады	92,6000	436,167	0,386	0,317	0,893
5. Мен түрлі көзқарас тарапынан қарастырылуы тиіс мәселелерді шешуден бас тартқанды қалаймын	93,6400	426,653	0,459	0,397	0,891
6. Мен белгісіз оқиғалардан аулақ болуға тырысамын	93,2567	425,462	0,474	0,444	0,891
7. Мен белгісіз жағдайларды жақсы орындай аламын	93,2900	429,852	0,465	0,440	0,891
8. Мен (жаңа) жағдайлардан гөрі үйреншіктісін қалаймын	93,3400	425,523	0,495	0,462	0,890
9. Тек бір көзқарас тарапынан қарастыруға болмайтын мәселелер мені біршама алаңдатады	93,3900	423,369	0,562	0,509	0,888
10. Менің түсінуіме қиын жағдайлардан бойымды аулақ ұстаймын	93,1900	423,191	0,527	0,482	0,889
11. Мен белгісіз жағдайларға төзімдімін	92,6833	435,388	0,400	0,457	0,893
12. Маған біршама күрделі әрі белгісіз мәселелерді шешу ұнайды	93,2000	429,298	0,471	0,538	0,891
13. Мен жалғыз ғана «жақсы» шешімі жоқ мәселелермен айналыспауға тырысамын	93,4700	423,829	0,524	0,364	0,889

14. Мен өз өмірімде жаңашылдықты табуға және үйреншіктіні ұстанбауға тырыспаймын	93,6067	420,647	0,543	0,410	0,889
15. Мен әдетте үйреншіктіге қарағанда жаңалықты қалаймын	92,5133	434,799	0,439	0,448	0,892
16. Маған белгісіз жағдайлар ұнамайды	93,5700	421,236	0,555	0,411	0,889
17. Кейбір мәселелердің күрделілігі соншалықты, оларды түсінуге тырысу қызықты	92,8800	426,982	0,535	0,496	0,889
18. Күтпеген (тосын) жағдайдың шешімін іздеу керек болғанда, мен мүлде алаңдамаймын	93,2267	423,280	0,549	0,487	0,889
19. Күрделілігі кейбір адамдарды тығырыққа тірейтін қиын мәселесін жағдайлармен айналысқанды ұнатамын	93,4367	420,876	0,565	0,501	0,888
20. Нәтиже анық болмаған кезде таңдау жасау қиын	92,7500	432,181	0,446	0,339	0,891
21. Мезгіл сайын таңданып отырғанды ұнатамын	92,9667	420,989	0,604	,469	0,887
22. Мен әлдебір белгісіздігі бар жағдайды қалаймын	93,5967	421,947	0,590	0,487	0,888

1-кестеде көрсетілген Д. Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық шкаласы» бойынша мәліметтердің соңғы бағанда берілген Альфа Кронбах деңгейі әр сұрақтың аудармасы мен мағынасы, яғни әр сұрақтың ішкі сәйкестігі мен сенімділік деңгейі бойынша, жоғары екендігін анықтадық.

С. Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» әдістемесінің әр тармағы бойынша сенімділік деңгейі анықталып, нәтижесі 2-кестеде беріліп отыр.

Кесте 2

**С. Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» әдістемесінің
әр тармағының жиынтық ұпайға қатынасы бойынша сенімділік деңгейінің
статистикасы**

	Тармақты алып тастағанда орташа мәнін шкалалау	Пунктіні алып тастағанда дисперсиясын шкалалау	Тармақ пен жиынтық арасындағы түзетілген корреляция	Көптік корреляция коэффициентінің квадраты	Тармақты алып тастағандағы Альфа Кронбах мәні
1. Нақты жауап бере алмайтын маман, сірә тым көп білмеуі мүмкін	62,0967	134,576	0,437	0,258	0,842
2. Жақсы жұмыс – әрқашан нені және қалай жасау керектігі анық жұмыс	61,2100	132,608	0,535	0,339	0,836
3. Сірә, ұзақ мерзімді болашақта үлкен және күрделі мәселелерден гөрі, кішігірім және қарапайым мәселелерді шешу арқылы көп нәрсеге қол жеткізуге болады	61,7133	130,747	0,505	0,316	0,838
4. Әрдайым үйреншікті бейтаныстан артығырақ (ұнамдырақ)	61,7100	132,233	0,495	0,336	0,839
5. Тіршілігі (ерекше тосынсыйлар мен күтпеген жайттарсыз) бірқалыпты, жайлы адам шын мәнісінде тағдырына риза болуы керек	61,5867	129,240	0,553	0,345	0,835
6. Мен мүлде бейтаныс адамдардан гөрі көпшілігі жақсы таныс адамдардан құралған кештерге барғанды ұнатамын	61,0600	134,679	0,445	0,287	0,842

7. Ортақ құндылықтар мен мұраттарға неғұрлым тезірек жетсек, соғұрлым жақсы	61,0333	135,236	0,492	0,354	0,839
8. Өз өмірлерін кестеге бағындырған адамдар сірә, өмірдің көптеген қуаныштарынан айырылатын шығар	62,3367	128,084	0,514	0,391	0,838
9. Қарапайым мәселені шешкеннен гөрі күрделі мәселемен айналысқан қызық	61,7067	132,489	0,472	0,320	0,840
10. Көп жағдайда, анағұрлым қызық және басқа адамдардың көңілін көтеретін адамдар өзгелерге ұқсағысы келмейтін, бірегей болудан қорықпайтын адамдар	61,1233	133,674	0,518	0,376	0,837
11. «Иә» немесе «жоқ» деп жауап беруді талап ететін адамдар барлығының қаншалықты қиын екенін білмейді	61,8633	128,593	0,552	0,376	0,835
12. Анағұрлым маңызды шешімдердің көбісі толымсыз ақпаратқа негізделген	61,9633	131,253	0,543	0,414	0,836
13. Жақсы ұстаз – адамды өз өмірі жайлы пікірін қалыптастыруға ықпал етеді	60,9567	135,660	0,500	0,322	0,839

2-кестеде көрсетілген С. Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» әдістемесі бойынша мәліметтердің соңғы бағанда берілген Альфа Кронбах деңгейі әр сұрақтың аудармасы мен мағынасы, яғни әр сұрақтың ішкі сәйкестігі мен сенімділік деңгейі бойынша, жоғары екендігін анықтадық.

Нәтижелер

Д. Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық» әдістемесі бойынша эмпирикалық зерттеудің нәтижесінде алынған белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткішін анықтауға және белгісіздікке толеранттылықтың ішкі құрылымын бағалауға мүмкіндік береді. Д. Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық» әдістемесінің шкалалары бойынша субъектілердің іріктеуіндегі пайыздық нәтижелері 1-диаграммада көрсетілген.

1-диаграммада респонденттердің Д. Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық» әдістемесінің «Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші», «Жаңалыққа қатынасы», «Күрделі міндеттерге қатынасы», «Белгісіз жағдаяттарға қатынас», «Белгісіздікті қалау», «Белгісіздікті қабылдау/бас тарту» шкалалары бойынша нәтижелері пайыз түрінде көрсетілген:

- «Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші» бойынша – респонденттердің 13,76%-төмен екендігі айқындалды, ондай адамдарға алаңасарлық, нақты нұсқаулар болмаған кезде әрекет ете алмау, белгісіздіктен аулақ болу тән. Белгілі бір мәселені шешудің дайын алгоритмі бар шаблонна деген қажеттілік. Кез-келген қарым-қатынаста барынша айқындыққа қол жеткізу, жағдайдың мән жайы анық белгілі болмаған жәйттерді қабылдамау қажеттілігі. Әрбір шешім өзгерісті кезең ретінде қабылданып, «басқа қадам» жасау, кері оралу қиын соғады. Шешімнің мәні тым жоғары болғандықтан, ол шешім қабылдау процесін одан әрі қиындатады. Респонденттердің 74% белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші орташа деңгейді айқындатты, ондай адамдар жаңа тәжірибені ала отырып, ақпараттың жетіспеушілігі жағдайында жұмыс істеуге, жаңалыққа, күрделі міндеттерді шешуге дайын. Бірақ күрделі мәселелерді шешуде мазасыздық, тартыншақтық та байқалуы мүмкін. Ал сыналушылардың 12,24%-да аталмыш көрсеткіш жоғары екендігі анықталып, ондай адамдардың кез-келген жағдайда шешім қабылдау мүмкіндігі, тіптен белгісіздік жағдайында да жаңа тәжірибені игеруге деген ұмтылысы жоғалмайды. Бұндай адамдар дайын үлгі бойынша жұмыс істегісі келмейді, олар шығармашылыққа, эксперименттерге, импровизацияға дайын деуге саяды.

- «Жаңалыққа қатынасы» шкаласы бойынша – респонденттердің 11,62%-төмен, 78,59%-орташа, 9,79%-жоғары болды. Аталмыш шкала бойынша жоғары көрсеткіштер адамның жаңалықты жағымды құбылыс ретінде қабылдауға бейім болып, жаңалықты тіпті ынта-жігермен, онымен жақсы үмітпен байланыстыратыны туралы айғақтайды.

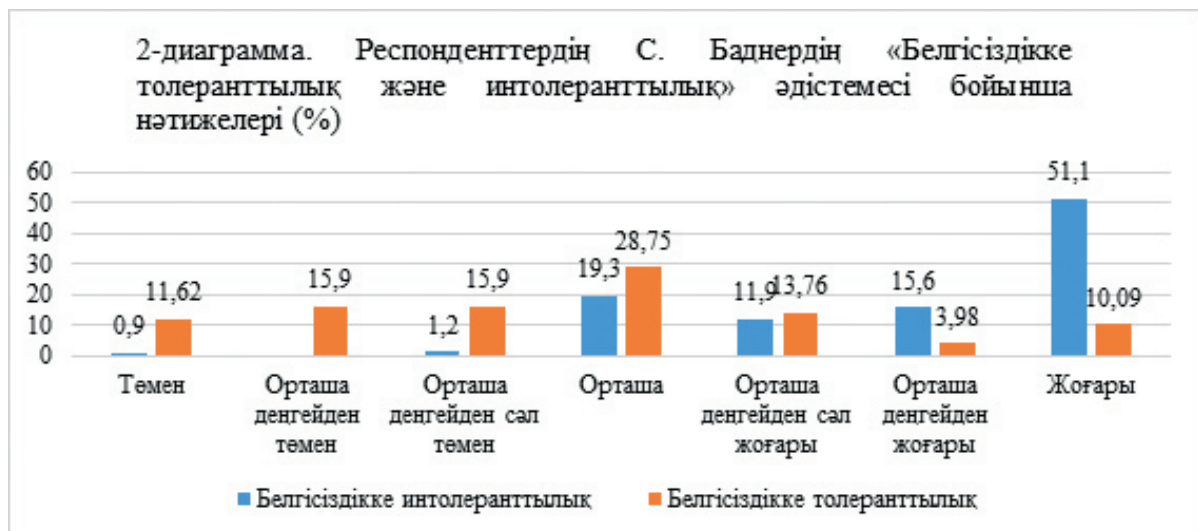
• «Күрделі міндеттерге қатынасы» шкаласы бойынша – сыналушылардың 11,62%-төмен, 78,59%-орташа, 9,79%-жоғары; Бұл шкала бойынша жоғары көрсеткіштер адамның міндеттердің күрделі болғанына қарамастан өзінің ой-пікіріне немесе қалауына сүйене отырып, балама жиынтықтан оған ең пайдалы, қызықты немесе өзі үшін қолайлы нұсқаны таңдайтынын айғақтайды.

• «Белгісіз жағдаяттарға қатынас» шкаласы бойынша – респонденттердің 7,03%-төмен, 79,51%-орташа, 13,46%-жоғары; Жоғары көрсеткіштер адамның белгісіз жағдайларға қарамастан қажеттіліктерін іске асыруда бейімделу үшін оның көңіл-күйін сақтауға мүмкіндік беретін және оның қалаған (табысты) нәтижесі туралы идеяны, сондай-ақ қолайлы құралдар мен іс-әрекеттерді қамтитын психикалық шиеленіспен бірге жүретін адамның жағдайын айғақтайды.

• «Белгісіздікті қалау» – респонденттердің 18,35%-төмен, 67,28%-орташа, 14,37%-жоғары; Белгісіздікке артықшылықты қалайтын адамдардың бейімделу процесінің барысында біршама қиыншылықтарды кешіруі мүмкін екендігін айғақтайды.

• «Белгісіздікті қабылдау/бастарту» – респонденттердің 14,37%-төмен, 70,95%-орташа, 14,68%-жоғары екендігі анықталды. Белгісіздіктен аулақ болудың жоғары деңгейі бар адамдар өмір қауіпті деп есептеп, ол қауіпі болдырмау немесе азайту үшін жоспарлауға, нақты бір ережелерді, рәсімдерді ұстануға бейім келеді.

С. Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» әдістемесінің шкалалары бойынша субъектілердің іріктеуіндегі пайыздық нәтижелері 2-диаграммада көрсетілген.

2-диаграммада респонденттердің «Белгісіздікке интолеранттылық», «Белгісіздікке толеранттылық» шкалалары бойынша нәтижелері пайыз түрінде көрсетілген:

• «Белгісіздікке интолеранттылық» шкаласы бойынша – респонденттердің төмен көрсеткіштері - 0,9%, орташа деңгейден төмен көрсеткіштері - 0%, орташа деңгейден сәл төмен деңгей -1,2%, ал орташа-19,3%, орташа деңгейден сәл жоғары-11,9%, орташа деңгейден жоғары-15,6%, жоғары-51,1% екендігі анықталды. Аталмыш шкала бойынша жоғары көрсеткіштер белгісіз жағдайларды субъект қауіпті деп қабылдайтынын көрсетеді.

• «Белгісіздікке толеранттылық» шкаласы бойынша – төмен деңгей -11,62%, орташа деңгейден төмен көрсеткіш -15,90%, орташа деңгейден сәл төмен-15,90%, орташа-28,75%, орташа деңгейден сәл жоғары-13,76%, орташа деңгейден жоғары-3,98%, жоғары-10,09% екендігі анықталды. Белгісіздікке толеранттығы жоғары адамдар құрылымдалмаған, түсініксіз немесе алдын ала болжауға болмайтын жағдайларда жоғары мазасыздықты сезінуі мүмкін.

Зерттеуіміздің келесі кезеңінде респонденттердің жас ерекшеліктеріне қарай «Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші», «Жаңалыққа қатынасы», «Күрделі міндеттерге қатынасы», «Белгісіз жағдаяттарға қатынасы», «Белгісіздікті қалау», «Белгісіздікті қабылдау/бас тарту» «Белгісіздікке интолеранттылық», «Белгісіздікке толеранттылық» шкалалары бойынша айырмашылықтарын анықтау мақсатында зерттелетін белгінің айқындалу дәрежесі бойынша екіден көп тәуелсіз таңдаудың айырмашылығын тексеруге мүмкіндік беретін параметрлік емес Н Крускал-Уоллес критеріі бойынша есеп жасалынды.

Кесте 3

Респонденттердің төрт тобында көрсеткіштер деңгейін салыстыру нәтижелері

	Белгісіздікке интолеранттылық	Белгісіздікке толеранттылық	Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші	Жаңалыққа қатынасы	Күрделі міндеттерге қатынасы	Белгісіз жағдаяттарға қатынасы	Белгісіздікті қалау	Белгісіздікті қабылдау/бас тарту
Хи-квадрат еркіндік дәрежесі	5,176 3	0,754 3	0,639 3	2,616 3	0,932 3	1,891 3	1,857 3	0,398 3
Асимптотикалық мәні	0,159	0,860	0,887	0,455	0,818	0,595	0,603	0,941

3-кестеден көріп отырғанымыздай әр жас шамасындағы респонденттердің төрт тобындағы шкалалардың деңгейі статистикалық тұрғыдан маңызды емес, өйткені $p > 0,05$ құрады;

Зерттеуде алынған нәтиже критерий бойынша таңдалған респонденттер тобының «Белгісіздікке интолеранттылық», «Белгісіздікке толеранттылық» «Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші», «Жаңалыққа қатынасы», «Күрделі міндеттерге қатынасы», «Белгісіз жағдаяттарға қатынасы», «Белгісіздікті қалау», «Белгісіздікті қабылдау/бас тарту» деңгейі бірдей екенін көрсетеді. Бұл өз кезегінде респонденттердің жас шамасы мен аталмыш шкалалардың арасында байланыстың жоқтығын көрсетеді. Демек пандемия шартында аталмыш көрсеткіштер сыналушылардың жас шамасына байланысты ерекшеленбейді деп қорытындылауға негіз бар.

Респонденттердің жыныс ерекшеліктерінің «Белгісіздікке интолеранттылық», «Белгісіздікке толеранттылық» «Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші», «Жаңалыққа қатынасы», «Күрделі міндеттерге қатынасы», «Белгісіз жағдаяттарға қатынасы», «Белгісіздікті қалау», «Белгісіздікті қабылдау/бас тарту» деңгейіне әсерін салыстыру мақсатында дисперсиялық талдау жасауды жөн көрдік.

Кесте 4

Респонденттердің жыныс ерекшеліктеріне қарай сапаларының сандық көрсеткіштерін салыстыру нәтижесі

Шкалалар	N	Орташа	Орташа квадраттық ауытқу	Стандартты қате	Орташа мән үшін 95% сенімділік аралығы		Минимум	Максимум	
					Төменгі шекара	Жоғарғы шекара			
Белгісіздікке интолеранттылық	Әйел адам	276	7,7826	1,64809	,09920	7,5873	7,9779	1,00	9,00
	Ер адам	51	7,8431	1,43349	,20073	7,4400	8,2463	4,00	9,00
	Барлығы	327	7,7920	1,61460	,08929	7,6164	7,9677	1,00	9,00
Белгісіздікке толеранттылық	Әйел адам	276	4,4529	2,46753	,14853	4,1605	4,7453	1,00	9,00
	Ер адам	51	4,7843	2,90044	,40614	3,9686	5,6001	1,00	9,00
	Барлығы	327	4,5046	2,53790	,14035	4,2285	4,7807	1,00	9,00
Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші	Әйел адам	276	96,7174	20,01962	1,20504	94,3451	99,0897	22,00	154,00
	Ер адам	51	104,1765	26,40584	3,69756	96,7497	111,6032	54,00	154,00
	Барлығы	327	97,8807	21,26912	1,17618	95,5669	100,1946	22,00	154,00
Жаңалыққа қатынасы	Әйел адам	276	13,4674	3,46027	,20828	13,0574	13,8774	3,00	21,00
	Ер адам	51	14,1569	4,08594	,57215	13,0077	15,3061	7,00	21,00
	Барлығы	327	13,5749	3,56702	,19726	13,1869	13,9630	3,00	21,00
Күрделі міндеттерге қатынасы	Әйел адам	276	30,1957	7,38781	,44469	29,3202	31,0711	7,00	49,00
	Ер адам	51	33,1765	8,92122	1,24922	30,6673	35,6856	14,00	49,00
	Барлығы	327	30,6606	7,70852	,42628	29,8219	31,4992	7,00	49,00
Белгісіз жағдаяттарға қатынас	Әйел адам	276	39,5036	8,47949	,51041	38,4988	40,5084	9,00	63,00
	Ер адам	51	42,5882	11,02937	1,54442	39,4862	45,6903	21,00	63,00
	Барлығы	327	39,9847	8,97593	,49637	39,0082	40,9612	9,00	63,00
Белгісіздікті қалау	Әйел адам	276	49,9819	11,65862	,70177	48,6004	51,3634	11,00	77,00
	Ер адам	51	53,4118	13,62964	1,90853	49,5784	57,2452	27,00	77,00
	Барлығы	327	50,5168	12,02932	,66522	49,2081	51,8255	11,00	77,00
Белгісіздікті қабылдау/бас тарту	Әйел адам	276	46,7355	11,94559	,71904	45,3200	48,1510	11,00	77,00
	Ер адам	51	50,7647	15,35915	2,15071	46,4449	55,0845	23,00	77,00
	Барлығы	327	47,3639	12,59756	,69665	45,9934	48,7344	11,00	77,00

4-кестеден көріп отырғанымыздай, ер адамдардың сандық көрсеткіштері әйел адамдардың көрсеткіштеріне қарағанда жоғары екенін байқауға болады. Бұл дегеніміз, ер адамдардың белгісіздікке интолеранттылығы, белгісіздікке толеранттылығы, белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші, жаңалыққа қатынасы, күрделі міндеттерге қатынасы, белгісіз жағдаяттарға қатынасы, белгісіздікті қалауы, белгісіздікті қабылдауы/бас тартуы әйел адамдарға қарағанда жоғары.

Кесте 5

Респонденттердің жыныс ерекшеліктерінің көрсеткіштер деңгейіне әсерін салыстыру нәтижесі

Шкалалар	Квадраттардың жиынтығы	Еркіндік дәрежесі	Орташа квадрат	F	Мәнділігі	
Белгісіздікке интолеранттылық	Топтардың арасында	0,158	1	0,158	0,060	0,806
	Топтардың ішінде	849,702	325	2,614		
	Барлығы	849,859	326			
Белгісіздікке толеранттылық	Топтардың арасында	4,728	1	4,728	0,733	0,392
	Топтардың ішінде	2095,015	325	6,446		
	Барлығы	2099,743	326			
Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші	Топтардың арасында	2394,980	1	2394,980	5,365	0,021
	Топтардың ішінде	145079,368	325	446,398		
	Барлығы	147474,349	326			
Жаңалыққа қатынасы	Топтардың арасында	20,463	1	20,463	1,611	0,205
	Топтардың ішінде	4127,452	325	12,700		
	Барлығы	4147,914	326			
Күрделі міндеттерге қатынасы	Топтардың арасында	382,475	1	382,475	6,546	0,011
	Топтардың ішінде	18988,847	325	58,427		
	Барлығы	19371,321	326			
Белгісіз жағдаяттарға қатынас	Топтардың арасында	409,574	1	409,574	5,148	0,024
	Топтардың ішінде	25855,349	325	79,555		
	Барлығы	26264,924	326			
Белгісіздікті қалау	Топтардың арасында	506,395	1	506,395	3,527	0,061
	Топтардың ішінде	46667,262	325	143,592		
	Барлығы	47173,657	326			
Белгісіздікті қабылдау/бас тарту	Топтардың арасында	698,826	1	698,826	4,450	0,036
	Топтардың ішінде	51036,868	325	157,037		
	Барлығы	51735,694	326			

5-кестеден көріп отырғанымыздай респонденттердің жыныс ерекшеліктерінің көрсеткіштер деңгейіне әсерін салыстырудың мақсатында дисперсиялық талдауды қолданудың барысында әртүрлі жыныстағы респонденттердің топтарында белгісіздікке толеранттылық – $F = 5,365$, күрделі міндеттерге қатынасы – $F = 6,546$, белгісіз жағдайларға қатынас – $F = 5,148$, белгісіздікті қалау – $F = 4,450$ статистикалық тұрғыдан сенімді түрде ерекшеленетіні анықталды. Респонденттердің жыныс ерекшеліктері бойынша екі тобында аталмыш шкалалардың деңгейі статистикалық тұрғыдан маңызды екендігі анықталды, өйткені p деңгейі $<0,05$ құрады

Осылайша, әйел және ер адамдардың белгісіздікке толеранттылық, күрделі міндеттерге қатынасы, белгісіз жағдайларға қатынас, белгісіздікті қалау көрсеткіштері бойынша статистикалық тұрғыдан әр түрлі даму деңгейіне ие. Аталмыш көрсеткіштер бойынша ер адамдардың белгісіздікке толеранттылығының, күрделі міндеттерге қатынасының, белгісіз жағдайларға қатынасының, белгісіздікті қалауының деңгейі әйел адамдарға қарағанда жоғары екенін көрсетеді. Бұл өз кезегінде респонденттердің жас шамасы бойынша аталмыш шкалалардың арасында байланыстың бар екендігін көрсетеді. Демек, пандемия жағдайында белгісіздікке толеранттылық, күрделі міндеттерге қатынасы, белгісіз жағдайларға қатынас, белгісіздікті қалау көрсеткіштері бойынша сыналушылар жыныс ерекшеліктеріне қарай сапалы ерекшеленеді деп қорытындылауға болады.

Респонденттердің жыныс ерекшеліктері бойынша екі тобындағы белгісіздікке интолеранттылық, белгісіздікке толеранттылық, жаңалыққа қатынасы, белгісіздікті қалау шкалаларының деңгейі статистикалық тұрғыдан маңызды емес екендігі анықталды, өйткені p деңгейі $>0,05$ құрады. Аталмыш көрсеткіштер бойынша таңдалған респонденттер деңгейі бірдей екенін көрсетеді. Бұл өз кезегінде респонденттердің жас шамасы бойынша аталмыш шкалалардың арасында байланыстың жоқтығын көрсетеді. Демек пандемия жағдайында белгісіздікке интолеранттылық, белгісіздікке толеранттылық, жаңалыққа қатынасы, белгісіздікті қалау көрсеткіштері бойынша сыналушылар жыныс ерекшеліктеріне қарай ерекшеленбейді деп қорытындылауға негіз бар.

Қорытынды

Қорытындылай келе, қазақ тіліне аударылған Д. Маклейннің «Белгісіздікке толеранттылық шкаласы» және С. Баднердің «Белгісіздікке толеранттылық және интолеранттылық» әдістемелерінің сенімділік және ішкі сәйкестік деңгейі жоғары және психологиялық зерттеулерде қолдануға толық негіз бар деп айта аламыз.

Респонденттерді жас шамаларына қарай топтарын салыстырудың барысында олардың рангілері мен орташа көрсеткіштерге жүгіну арқылы сандық айырмашылықтарын анықталды.

Әр жас шамасындағы респонденттердің төрт тобындағы шкалалардың деңгейі «Белгісіздікке интолеранттылық», «Белгісіздікке толеранттылық» «Белгісіздікке толеранттылықтың жалпы көрсеткіші», «Жаңалыққа қатынасы», «Күрделі міндеттерге қатынасы», «Белгісіз жағдаяттарға қатынас», «Белгісіздікті қалау», «Белгісіздікті қабылдау/бас тарту» деңгейі статистикалық тұрғыдан ерекшеленбейтіні анықталды. Респонденттердің жас шамасы мен аталмыш шкалалардың арасында байланыстың жоқтығы пандемия шартында ерекшеленбейтінін анықталды.

Әйел және ер адамдардың белгісіздікке толеранттылық, күрделі міндеттерге қатынасы, белгісіз жағдайларға қатынас, белгісіздікті қалау көрсеткіштері бойынша статистикалық тұрғыдан әр түрлі даму деңгейіне ие екендігі анықталды. Аталмыш көрсеткіштер бойынша ер адамдардың белгісіздікке толеранттылығының, күрделі міндеттерге қатынасының, белгісіз жағдайларға қатынасының, белгісіздікті қалауының деңгейі әйел адамдарға қарағанда жоғары екенін көрсетеді.

Белгісіздік көптеген адамдар үшін ыңғайсыздықтан дүрбелеңге дейін жағымсыз эмоциялардың кең спектрін анықтап, адамдар оны өз өмірлерінде азайтуға тырысқанымен, шын мәнінде, адамның кез-келген әрекеті белгісіздікті шектеумен байланысты, белгісіздік өмірдің ажырамас қасиеті десек қателеспегеніміз болар. Кез-келген мақсат, таңдау-белгісіздікті ішінара сенімділікке айналдырумен сипатталады. Алайда, өмірдің өзі де ұдайы белгісіздік тудырады (энтропия), ал тіршілік иесінің қасиеті, керісінше процесті жүзеге асыруға тырысу, яғни энтропияның неғұрлым реттелген, құрылымдалған жүйеге келтіру. Егер біз шындық тұрғысынан қарастырып, шын мәнінде не болып жатқанын түсінгіміз келсе, онда біз белгісіздікті қабылдауымыз қажет. Белгісіздікті қабылдау өмірдің ақиқаты және ол процесстен ләззат алу үшін әр адамның айтарлықтай әлеуеті жетерлік.

Аталмыш жұмыстың нәтижелері қазақ тіліндегі психодиагностикалық әдістемелердің қорын толықтыра отырып, қазақ тілінде ұйымдастырылып, жүргізілетін ғылыми-зерттеу жұмыстарында қолдану үшін қосқан үлесіміз. Қазақ тілінде жүргізілетін ғылыми-зерттеу жұмыстарының деңгейін арттыру еліміздегі психологиялық ғылымды дамытудағы өзекті мәселелердің бірі екендігі сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Леонтьев Д.А., Мандрикова Е.Ю., Рассказова Е.И., Фам А.Х. Личностный потенциал в ситуации неопределенности и выбора. Личностный потенциал: структура и диагностика. – Москва: Смысл, 2011. – 511-546 с.
2. Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения. – Харьков: Гуманитарный центр, 2005. – 540 с.
3. Талеб Н.Н. Черный лебедь: под знаком непредсказуемости. – Москва: Колибри, 2012. – 528 с.
4. Frenkel-Brunswik E. Intolerance of ambiguity as an emotional perceptual personality variable // J. of Personality. – 1949. – Vol. 18. – P. 108-143.
5. Bochner S. Defining intolerance of ambiguity // Psychological Record. – 1965. – Vol. 15. – P. 393-400.
6. Furnham A., Marks J. Tolerance of Ambiguity: A Review of the Recent Literature // Psychology. – 2013. – Vol. 4(9). – P. 717-728.
7. O'Connor P. Ethnocentrism, «intolerance of ambiguity» and abstract reasoning ability. The Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1952. – Vol. 47(2, Suppl). – P. 526-530.
8. Budner S. Intolerance of ambiguity as a personality variable // Journ. of Personality. – 1962. – Vol. 30. – P. 29-40.
9. Mac Donald A. Revised scale for ambiguity tolerance: Reliability and validity // Psychological Reports. – 1970. – Vol. 26. – P. 791-798.
10. Rydell S.T., Rosen E. Measurement and some correlates of need-cognition // Psychological Reports. – 1966. – Vol. 19(1). – P. 139-165.
11. Norton R. Measurement of ambiguity tolerance // J. of Personality Assessment. – 1975. – Vol. 39. – P. 607-619.
12. Lorsch J.W., Morse J.J. Organisations and their members. – New York: Harper and Row, 1974. – 177 P.
13. McLain D.L. The MSTAT-I: A new measure of an individual's tolerance for ambiguity // Educational and Psychological Measurement. – 1993. – Vol. 53. – No. 1. – P. 183-189.
14. Леонтьев Д.А., Осин Е.Н., Луковицкая Е.Г. Диагностика толерантности к неопределенности: Шкалы Д. Маклейна. – Москва: Смысл, 2016. – 58 с.
15. Корнилова Т.В., Чумакова М.А. Шкалы толерантности и интолерантности к неопределенности в модификации опросника С. Баднера // Экспериментальная психология. – 2014. – Т. 7. – №1. – С. 92-110.

А.А. Касымжанова, С.Т. Бапаева
Университет «Туран», Алматы, Казахстан

Адаптация на казахский язык методик исследования толерантности к неопределенности

Аннотация. Неопределенность порождает трудности, возникающие в социуме при определении природы научного знания, образа человека и самоопределения ценностей. Решение данной проблемы может быть определено в соответствии с экзистенциальной картиной мира, основанной на признании неопределенности как основного условия бытия. Признание неопределенности и толерантность к ней – условие и признак психологической зрелости и здоровья.

В статье проведен анализ понятия толерантности к неопределенности как одной из основных характеристик современного мира и попыток разных авторов в разработке и внедрении психометрической шкалы для измерения толерантности к неопределенности как устойчивой личностной идентичности методом субъективной самооценки.

В статье представлены адаптированные казахоязычные варианты методик Д. Маклейна «Шкала толерантности к неопределенности» и С. Баднера «Толерантность и интолерантность к неопределенности». Цель исследования - формирование казахоязычной версии психодиагностического инструментария, применяемого на английском и русском языках, внесение вклада в пополнение психодиагностического фонда на казахском языке надежными и валидными методиками. В ходе исследования проанализирована структура толерантности к неопределенности и дана характеристика соответствующих конструктов. Шкала толерантности к неопределенности Д. Маклейна и методика «Толерантность и интолерантность к неопределенности» С. Баднера переведена на казахский язык, дополнен ряд психологических инструментов на казахском языке с помощью психометрического вопросника, уровень надежности которых (по коэффициенту Альфа Кронбаха) подтвержден программой SPSS. Данные психодиагностические методики могут быть использованы казахоязычными учеными, психологами, педагогами-психологами при изучении толерантности к неопределенности.

Ключевые слова: неопределенность, толерантность к неопределенности, опросник, шкала, коэффициент надежности.

A.A. Kassymzhanova, S.T. Bapayeva
Turan University, Almaty, Kazakhstan

Adaptation of research methods of tolerance to uncertainty into the Kazakh language

Abstract. Uncertainty creates difficulties that arise in society in determining the nature of scientific knowledge, the image of a person and the self-determination of values. The solution to this problem can be determined in accordance with the existential picture of the world based on the recognition of uncertainty as the basic condition of being. Recognition of uncertainty and tolerance to it is a condition and a sign of psychological maturity and health.

The article analyzes the concept of tolerance to uncertainty as one of the main characteristics of the modern world and attempts by various authors to develop and implement a psychometric scale to measure tolerance to uncertainty as a stable personal identity by the method of subjective self-assessment.

The article presents adapted Kazakh-language versions of the methods of D.McLane "Scale of Tolerance To Uncertainty" and S. Badner "Tolerance and Intolerance To Uncertainty". The purpose of the study is to form a Kazakh-language version of the psychodiagnostic tools used in English and Russian, to contribute to the replenishment of the psychodiagnostic fund in the Kazakh language with reliable and valid methods. In the course of the study, the structure of tolerance to uncertainty is analyzed and the characteristics of the corresponding constructs are given. The scale of tolerance to uncertainty by D. McLane and the methodology of "Tolerance and Tolerance To Uncertainty" by S. Badner has been translated into Kazakh, a number of psychological tools in Kazakh have been supplemented with a psychometric questionnaire, the level of reliability of which (according to the Cronbach's Alpha coefficient) has been confirmed by the SPSS program. These psychodiagnostic techniques can be used by Kazakh-speaking scientists, psychologists, educational psychologists in the study of tolerance to uncertainty.

Keywords: uncertainty, tolerance to uncertainty, questionnaire, scale, reliability coefficient.

References

1. Leont'ev D.A., Mandrikova E.YU., Rasskazova E.I., Fam A.H. Lichnostnyj potencial v situacii neopredelennosti i vybora. Lichnostnyj potentsial: struktura i diagnostika [Personal potential in a situation of uncertainty and choice. Personal potential: structure and diagnostics] (Moskva: Smysl, 2011, 511-546 s.) [Moscow: Meaning, 2011, 511-546 p.]. [in Russian]
2. Kaneman D., Slovik P., Tverski A. Prinyatie reshenii v neopredelennosti: Pravila i predubezhdeniya [Decision making under uncertainty: Rules and biases] (Har'kov: Gumanitarnyj centr, 2005, 540 s.) [Kharkov: Humanitarian Center, 2005, 540 p.]. [in Russian]
3. Taleb N.N. Chyornyj lebed': pod znakom nepredskazuemosti [Black Swan: under the sign of unpredictability] (Moskva: Kolibri, 2012, 528 s.) [Moscow: Hummingbird, 2012, 528 p.]. [in Russian]
4. Frenkel-Brunswik E. Intolerance of ambiguity as an emotional perceptual personality variable, J. of Personality, 18, 108-143 (1949).

5. Bochner S. Defining intolerance of ambiguity, *Psychological Record*, 15, 393-400 (1965).
6. Furnham A., Marks J. Tolerance of Ambiguity: A Review of the Recent Literature, *Psychology*, 4(9), 717-728 (2013).
7. O'Connor P. Ethnocentrism, «intolerance of ambiguity» and abstract reasoning ability. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 47(2), 526-530 (1952).
8. Budner S. Intolerance of ambiguity as a personality variable, *Journ. of Personality*, 30, 29-40 (1962).
9. Mac Donald A. Revised scale for ambiguity tolerance: Reliability and validity, *Psychological Reports*, 26, 791-798 (1970).
10. Rydell S.T., Rosen E. Measurement and some correlates of need-cognition. *Psychological Reports*, 19(1), 139-165 (1966).
11. Norton R. Measurement of ambiguity tolerance, *J. of Personality Assessment*, 39, 607-619 (1975).
12. Lorsch J.W., Morse J.J. *Organisations and their members* (New York: Harper and Row, 1974, 177 p.).
13. McLain D.L. The MSTAT-I: A new measure of an individual's tolerance for ambiguity, *Educational and Psychological Measurement*, 53(1), 183-189 (1993).
14. Leont'ev D.A., Osin E.N., Lukovickaya E.G. Diagnostika tolerantnosti k neopredelennosti: Shkaly D. Maklejna [Diagnostics of tolerance to uncertainty: Scales of D. McLane] (Moskva: Smysl, 2016, 58 s.) [Moscow: Meaning, 2016, 58 p.]. [in Russian]
15. Kornilova T.V., Chumakova M.A. Shkaly tolerantnosti i intolerantnosti k neopredelennosti v modifikacii oprosnika S. Badnera, *Eksperimental'naya psihologiya* [Scales of tolerance and intolerance to uncertainty in the modification of the S. Badner questionnaire, *Experimental psychology*], 7(1), 92-110 (2014). [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Қасымжанова А.А. – психология ғылымдарының кандидаты, профессор, «Туран» университеті, Алматы, Қазақстан.

Бапаева С.Т. – 8D03101 Психология білім беру бағдарламасының 2-курс докторанты, «Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан.

Kassymzhanova A.A. – Ph.D., Professor, Turan University, Almaty, Kazakhstan.

Barayeva S.T. – The 2nd year Ph.D. student, Educational Program “8D03101 Psychology”, Turan University, Almaty, Kazakhstan.